

DAGENS NYHETER

KULTUR | KOMMENTAR

Anna Grönlund: Den psykiatriska vården behöver inga hjältar som räddar patienten med en kyss

Publicerad 17 januari 2024

En scen ur Anna Odells senaste verk ”Rekonstruktion. Psyket”. Foto: Cecilia Hillströms Gallery

I Anna Odells senaste verk figurerar jag som deltagare i en referensgrupp. Det smärtsamma i Odells verk är att alla inblandade har en egen agenda, men ingen pratar med henne. Först nu får hon röst genom verket, skriver läkaren Anna Grönlund om samtidens psykiatri.

Detta är en kommenterande text. Skribenten svarar för analys och ställningstaganden i texten.

Sedan upplysningstiden har den psykiskt sjuka ersatt de spetälska som samhällets paria, enligt filosofen Michel Foucault. När logik och rationalism ersatt gudstro är irrationellt beteende den största synden. Den moderna människan, skrev Foucault, kommunicerar inte med galningen. Det finns inget gemensamt språk.

Under större delen av nittonhundratalet hölls de psykiskt sjuka åtskilda från samhället, i stora institutioner som Beckomberga, Långbro, Ulleråker, S:t Olofs. Men årtiondena innan millennieskiftet ändrades det. Nya mediciner, antidepressiva och antipsykotika, visade sig faktiskt fungera. Patienter som tidigare ansågs obotligt sjuka kunde återgå till arbete i produktionsapparaten. Astmatikerna visade sig ha en inflammatorisk lungsjukdom, inte ångest. Magsår visade sig bero på en bakterie. De deprimerade fick tabletter och fysisk aktivitet på recept.

Men vad hände med de svårt sjuka, psykotiska, våldsamma och självmordsbenägna, de obehagligt obegripliga. Vad gjorde vi med dem? Sedan den 1 januari 1992 regleras den psykiatriska tvångsvården av två separata lagar: Lagen om psykiatrisk tvångsvård (LPT) respektive Lagen om rättspsykiatrisk vård (LRV).

Enligt LPT finns möjlighet att tvångsvårda en patient om hon aktivt motsätter sig vård, bedöms ha en "allvarlig psykiatrisk störning" och är i "oundgängligt behov" av sagda vård. Lagen finns till för att skydda samhällets allra svagaste, de som är så sjuka att de är oförmögna att fatta egna beslut. Det finns inget "Vårdval LPT", och kommer aldrig att finnas.

Som läkare i fältet måste man positionera sig. Patienten har en sjukdom, i hjärnan. Min hjärna, däremot, är frisk och logisk. Psykiatrin har namn och kategorier, där man sorterar in de sjuka. Vi ignorerar det faktum att kategoriseringarna kommer från artonhundratalet och inte är byggda på vare sig vetenskap eller evidens. Psykiatris språk är förnuftets monolog om galenskap, som Foucault skrev. Det kan bara ha tillkommit i tystnad.

I Anna Odells senaste verk, "Rekonstruktion. Psyket" figurerar jag som deltagare i en referensgrupp. Jag är läkare. Anna Odell, min namne, är patient. Fast den informationen har vi vårdpersonal inte till en början. Vi möts i en lokal gamla Ulleråker och ombeds hantera ett fiktivt fall, som om vi hade varit en personalgrupp. Fallet presenteras som följer: en skötare har begått ett tveklöst övergrepp mot en tvångsintagen ung kvinna. Hon är svårt sjuk, misstänkt schizofreni. Vi, den moderna referensgruppen, anmäler såklart, en avvikelserapport som blir offentlig handling, kontaktar hr och polisen. Kvinnan befinner sig i en utsatt situation, skör och dessutom inlåst, av oss, det vill säga psykiatrin, förnuftet, civilisationen.

Kvinnan blir gravid. Vad gör vi då? Remiss till specialistmödravården. Försöker ordna med provtagning. I sammanhanget bränner psykiatris becksvarta historia. Fram till 1975 hade vi, psykiatrin, civilisationen, mycket väl kunnat ta beslut om tvångssterilisering för patienter som Anna Odell.

Skötaren i fråga är ett aber i sig. I efterföljande telefonintervjuer framkommer att han ser sig som ett slags Kristusfigur, en McMurphy som i Ken Kesey's "Gökboet". Huvudpersonen McMurphy, en våldtäktsman som fejkat psykisk sjukdom, bryter mot alla regler och blir slutligen lobotomerad. Skötaren ifrågasätter också systemet, tycker sig dessutom göra Anna en tjänst. Men det är inte bara han som går över alla gränser. Historien rymmer sköterskor som kallar sig mamma, överläkare som beslutar om tystnad, medarbetare på olika nivåer som ser tecken hit och dit.

Till skillnad från Kesey berättar Anna Odell en historia med ett lyckligt slut. Relationen och graviditeten befriar henne faktiskt. I intervjuer beskriver hon sig som "glad och tacksam". Ingen blir lobotomerad. Men historien lämpar sig inte för generaliseringar. Denna typ av gränsöverskridande beteende, ett sexuellt övergrepp i lagens mening, hade lika precis gärna kunnat gå fruktansvärt snett.

Ett liknande fall med helt annan utgång uppmärksammades senast förra året, då vid psykosavdelningen vid Danderyds sjukhus. Liksom i fallet Anna Odell togs beslut om att det hela skulle tystas ner. Jag var inte där i verkligheten, men kan alltför lätt föreställa mig hur det lät: håll dig utanför, det blir bara jobbigt för dig. Och för henne. Låt oss ta hand om det. Säg inget.

Den psykiatriska vården behöver inga hjältar, varken sagoprinsar som räddar prinsessan med en kyss, eller kirurger utrustade med skullbollar som tror sig kunna skära bort det sjuka. Den gräns som behöver överträdas är kommunikativ. Det går inte att verka inom psykiatri utan att se patienten som människa.

Det smärtsamma i Odells verk är att alla inblandade har en egen agenda, men ingen pratar med henne, patienten. Foucaults tystnad är kompakt. Först nu, många år senare, får hon en röst, genom verket. Huruvida detta är trots eller tack vare psykiatrins alla gränsöverträdelser låter jag vara osagt. Anna Odells historia är sann, även om det inte hände, för att parafrasera Ken Kesey igen.

När jag gick från gruppsamtalet och filminspelningen var jag trött. Mitt yrke trogen hade jag ställt diagnoser på i princip alla inblandade: Anna Odell. Vårdaren. Sköterskorna. Överläkarna. Herregud, alla var galna utom jag och möjligen de andra i referensgruppen.

Men sedan dess har min dator, av någon bisarr anledning, börjat autokorrigera min signatur i alla mina mejl till ”Anna Odell”. Kanske ett tecken på att jag inte är så himla normal ändå, hinner jag tänka, innan jag rättar mig, verklighetsprövar och rabblar mitt mantra: vetenskap och beprövad erfarenhet, kom ihåg det nu. Vetenskap och beprövad erfarenhet.

Text Anna Grönlund är läkare och medarbetare på DN Kultur